

Husein Bašić

Nadomestni vojak

Vse življenje sem živel v prepričanju, da pravo življenje šele pride. Zdaj stojim pred odprtim grobom, da pokopljem to dolgo čakanje, za katerega nisem hotel verjeti, da je edino življenje, ki ga imam.

Vse bi prodal, upanja pa ne, je pravil moj oče pred smrtjo, čeprav se mu ni zgodilo nič lepega, da bi lahko tako zelo verjel temu upanju. Upanja za noben denar ne bi prodal, podarjal pa ga je, ko je bil najbliže temu, da bi ga uresničil. Zanj je zastavil vse, še glavo. In vse je izgubil. Tudi glavo. Zaman je upal, da bo nekega dne ves njegov znoj poplačan s tem naprstnikom jalove prsti, ki jo je zakupil kot spolovinar pri premožnem begu Bašderju, za katerega so vsi menili, da bi morala njegova rodbina že davno presahnniti v že povsem izrojenem rodu plavskih begov. Očetov oče, ded, praded, skorajda devet rodov nazaj so očetu v zibelko položili željo, da bi prišel do te zemlje in zamenjal gospodarja, da bi gospodoval sam sebi in tisti drugi polovici, ki je iz leta v leto propadala, kot bi jo odnašala voda. To ga je preganjalo kot prekletstvo, nagrmadilo se je, bremenilo, terjalo izpolnitev, kot dolg, ki ga ni več moč preložiti. Zašlo je in spet vzšlo, spremljala ga je ena zvezda, vodila druga, nekaj časa sta mu kazali blesk svojega obličja, potem sta mu obrnili hrbet. Sprejemal in prenašal je eno in drugo, milost in nemilost je pretvarjal v umazan denar, s katerim se je pozneje odkupil.

Zravnal je zemljo in postavil hišo, tam kjer se stikata vas in mesto, da bi bil pozimi v mestu, poleti pa na zemlji, s katero se je zvil, kot bi bil njen sin. Tistega leta se je rodil moj šesti brat, najmlajši, in če očeta ne bi ubili, bi nas bilo vsaj še enkrat toliko. Kot bi bil vsak rojeni sin po ena nepolaščena njiva skopljenega bega Bašderja. Ko je oče begu prinesel zadnjo dajatev, se je med njima začel tale pogovor.

Za toliko ščenet je gnezdo pretesno, pa ti je rit padla na moje imetje, kaj! je rekel beg, ko je spravil denar v žep. Vsak dinar sem pošteno plačal, dragi beg, do pare točno! se je ujezil moj oče. Čeprav so ščeneta, so moji. Bog mi jih je naklonil, da bi pregnali vsakogar, ki nam kaj hoče! mu je odvrnil oče in mu pokazal ošpičene in besne zobe. *Pazi se!* je zajedljivo rekel beg in se nasmejal, kot da je za vedno zaprl usta mojemu očetu. *Pazi naj tisti, ki to pravi!* je odvrnil oče in se prisiljeno nasmehnil, da bi še z nasmehom vrnil žalitev. *Tako torej?* se je ugriznil v ustnico beg in obstal kot vkopan, pred ljudmi ga je bilo sram. *Bomo videli, kdo naj pazi!* so očeta pospremile begove besede, kot znamenje in napoved nečesa, kar brez hudega ne bo minilo. Ljudje so se spogledali, kot da ničesar niso razumeli, nič od vsega, kar sta si v tistem trenutku povedala. Razšli so se z grozo in s strahom v očeh. V kratkem pogovoru sta si veliko povedala. Več kot sta lahko prenesla, saj se je med mojim očetom in begom Bašderjem nekaj spremenilo. Starejši beg Bader je bil brez otrok, skopljenec, to so vsi vedeli, zamenjal je namreč štiri žene. Zato je bil čemer in popadljiv do vseh, najbolj pa do mojega očeta, ki je vsako leto povil kakega fantka prav pod begovo streho. Med njima že dolgo ni bilo več besede, ki je ne bi začinila z grenkobo.

Naslednji dan je oče obležal mrtev na pragu hiše, z eno nogo noter, z drugo ven, kot bi želel povedati, da je to mejo najlažje in hkrati najtežje ubraniti. Zabodel ga je begov krvnik Hajdar, človek, ki mu je bil vdan in vešč svojega posla, ki je svojo rabeljsko obrt privedel do popolnosti; delo je opravljal vestno in glede na to, kako je šel kdo njegovemu dobrotniku v nos ali mu prekrizal pot. Tega ni nihče govoril naglas, vedeli pa so vsi, kot bi bili zraven. Zato se je govorilo marsikaj: po begovi stani je bilo slišati, da je naš oče dobil, kar je iskal, po naši strani: da bi si beg zaslužil še huje, kot ga je doletelo. Tako so se širile zgodbe sem ter tja, obrekovali so nas in povzdigovali bega, kot je kdo presodil na lastni tehtnici pravice. Še istega dne, ko je bil ubit moj oče, se je razširila vest, da je zadnja begova žena Umihana noseča; da je pod njenim srcem pognalo življenje, da bo beg dobil naslednika, posest pa gospodarja. Ta vest je zasenčila umor mojega očeta, saj je bil moj oče sedaj še bolj kriv in mrtev, beg pa čist in nedolžen za vse tiste, ki so živeli za novo in pri tem pozabili na staro. S to vestjo se je razširila še ena, res ne tako hitro in glasno kot prva, pritajeno, a uporno se je širila prav potihlo, da ne bi prišla na ušesa ravno vsem, saj je bilo vse skupaj precej kočljivo, še posebej za bega samega. Šepetalo se je: otrok, ki ga nosi Umihana, sploh ni begov, ampak Hajdarev, saj je begovo seme že davno jalovo, če ga je sploh kdaj bilo kaj, ter da Umihana ni želela tvegati in iti po poti vseh begovih nekdanjih žena. Cula je bila že zvezana, samo čakalo se je dan, ko se bo morala podati na pot. Beg si je že ogledoval in iskal dekle, krepko, iz številne družine, ki ne bi bilo tako nerodovitno kot vse dosedanje žene. Odslovil jih je s kupčkom denarja, jim prepovedal vnovično možitev, da ne bi prišla na dan resnica o njegovi šibkosti, v katero je začel počasi verjeti že sam. *Umihana je rešena! Še dobro zanjo!* so prav tako potihoma pravile ženske, ji vse skupaj

zavidale, grajale bega in hvalile Hajdarja, kot bi bil beg njihov mož, Hajdar pa nekdo, ki jih bo rešil ječe in suženjstva. *Še dobro zanjo!* so vzdihovale zdaj že namesto pozdrava ob srečanju.

Naslednji dan, po očetovem pogrebu, sta v hišo stopila begova človeka. Prav tista dva, pred katerima je oče sklenil pogodbo in odplačal dolg. Mami sta rekla, da nam beg vrača denar, vrgla sta ga na mizo, za katero smo jedli. Na izbiri sta nam dala, da hišo lahko odkupimo ali prodamo, odločitev je pač naša. Dala sta nam tri dni za razmislek, potem pa naj bi o stvari presodil sodnik, ki bo razveljavil listine o lastništvu, presodil po Božji volji in ljudski pravici v begovo korist, ker se naš rajni oče ni držal dogovora, ki ga je sklenil z begom. Sama bosta prisegla, če bo potrebno, da ima prav beg in ne naš rajni oče. Mama je s cmokom v grlu nemo zrla vanju in ni vedela, ali prinašata dobre ali slabe novice.

Sodnik je po Božji volji in ljudski pravici presodil, da moramo zemljo vrniti in vzeti denar, da nam mora beg plačati les in kamen za hišo, očetov znoj in obrtniška dela, mi pa se moramo takoj podati od tod, kamor nas bojo pač nesle noge.

Tistega dne, ko smo se odpravljali od tod, je tik pred odhodom v hišo planil mlajši beg Bašder, kar naenkrat se je pojavil, v temi, kot da je prišel zaradi neke reči, za katero še sam ne bi smel vedeti ali o njej naglas govoriti. Zaradi svojega položaja in ugleda si je jemal pravico, da je lahko prišel kadar koli in kakor je hotel. Ponuditi pomoč ali nam kaj odreči bi lahko prišel tudi sredi belega dne, pa se je vseeno odločil priti ponoči in to je dalo obisku dodatno težo, saj so besede, izgovorjene ob drhtečem soju šibke svetlobe, zvenele še bolj strašno, ko smo jim upadlih lic prisluhnili. Kot da pred nami ne bi stal človek, mlajši beg Bašder, ampak zlodej v človeški podobi, sam vrag, ki nas je prišel kot skušnjavec prevarat. Široko odprtih oči smo strmeli vanj in nismo bili več prav prepričani, ne kdo je, ne kaj je, ne kaj hoče, ne zakaj je prišel sredi noči, ko pa smo nameravali že zjutraj sami oditi. Ves v črnem in majhen je bil videti kot kak cigan, s katerim nas je strašila mama, če smo bili poredni.

Ibrahim! me je poklical, meni pa je bilo tako tuje, kot bi prvič slišal svoje ime. *Ibrahim*, je tiše ponovil, *koliko si star?*

Sedemnajst, sem rekel in zvenelo je tako, kot da ne bi verjel temu, kar sem rekel.

Koliko? je zahteval potrditev.

Sedemnajst. Pogledal sem mamo, da bi na kakršen koli način potrdila in pregnala mojo negotovost.

Sedemnajst, je ponovil namesto mame. *Pa lahko ti, Ibrahim, primeš za orožje?*

Odkvisno za čigavo, beg, sem rekel bolj sproščeno, saj mi je postalo jasno, zakaj me sprašuje po letih.

Lahko ali ne moreš, povej? No, naj slišim. Niti razmisliti mi ni dovolil.

Lahko, sem rekel odločno in otroško naivno, kot bi bila moja naloga samo prenesti to orožje z enega konca na drugega.

Lahko! je rekel, kot ne bi verjel ne sebi ne meni.

Ene zgodbe je bilo konec in kazalo je, da se začenja druga. Vse je bilo odvisno od tega, ali bo bega Bašderja prepričal moj negotov odgovor. Izkušnje so ga naučile, da je razlika med tistim, kar rečemo, da zmoremo, in med tistim, kar v resnici zmoremo, enaka tisti med storjenim in nestorjenim. Zato je pustil odprto pot. Lahko bi molčal ali nadaljeval zgodbo, jo odpeljal, kamor bi hotel, saj njegovo vprašanje in moj odgovor nanj še nista pomenila nič dokončnega; od tu dalje bi se lahko zgodilo kar koli, lahko pa bi bilo tudi vsega konec. Želel sem si, da bi se zgodilo, on pa mogoče, da bi bilo vsega konec. Ta negotovost se mi je zdela neskončna, njegova gotovost v to, da bo z mano dosegel želeno, pa je bila vedno večja.

Lahko! sem odločno ponovil, da bi pregnal njegov dvom. Spoštljivo me je pogledal in s tem podkrepil prepričanje v zmago v tej nemi igri, ki sva jo igrala. Znašel se je v slepi ulici, moral je pojasniti, zakaj je prišel. Če bi kar šel, ne da bi povedal, bi to pomenilo, da nisem pravi zanj. Našel si bo koga drugega, boljšega, takega, ki ga ne bo treba vprašati, ali lahko prime za orožje ali ne. Že na daleč bo videl, da lahko. Ampak beg je hotel nekaj drugega, za kar pa takrat nisem vedel. Hotel je svojemu bratu, starejšemu begu Bašderju, postaviti še eno past. Hotel je izkoristiti moje še nedozorelo maščevanje, imel je podle namene – pogubiti brata in prevzeti oblast.

Seveda lahko, je pregnal dvom, ki je načenjal moje zaupanje. Držal se je besede, ki sem mu jo dal.

Kdo je ubil tvojega očeta? je začel ovinkariti, vprašal je mene namesto, da bi sam povedal. Takšnih zvijač sem bil vaje: kočljive zadeve vedno položijo v usta poslušalcu pripovedi, kot bi pripovedovalec hotel pol svoje krivde zvaliti nanj. Tako pripovedovalec zaveže jezik poslušalcu, saj mu v usta položi greh, za katerega postaneta oba enako odgovorna.

Kdo? je priganjal, da bi lahko nadaljeval. Z molkom sem mu odgovoril, da vem, kdo je ta, po komer me sprašuje.

Je bil to stari beg Bašder, moj brat? je bil razumevajoč do mojega strahu.

Ja. Beg Bašder, sem šepnil.

Ja. Beg Bašder, je glasno odobril, kar sva oba že prej vedela. Povedal sem, kar bi moral on. Zdaj sva, vsaj, kar zadeva krivdo, na istem, lahko je brez skrbi nadaljeval.

Ubil ga je zavoljo tiste reči, ki mu jo je odplačal. Veš, za katero reč gre?

Vem, sem pokimal, ga očitajoče pogledal: vsako nezaupanje je odveč. Razumel je moj pogled in zaupljivo nadaljeval.

Kmalu bo beg dobil naslednika, in to veš. To je lahko za vse vas bolj nevarno, kot očetova smrt. Tudi naslednik bo moral moriti, da bo lahko nasledil očeta. In nad koga bo dvignil roko, Ibrahim, če ne nad vas? Kar nekaj dolgov je še ostalo, vsega tvoj oče ni zmozel poravnati. Kar nekaj strahu bo potrebno še pognati v kosti predvsem tistim, ki udarcev ne morejo in ne smejo vračati.

Kaj čaka njega, ni povedal, o tem sem lahko le ugibal, hotel je samo povezati našo usodo s sporom, ki ga je imel s svojim bratom, starim begom Bašderjem,

in njegovim nerojenim sinom, ki nas bo še bolj preganjal. Od nekdaj je bilo znano, da sta brata sprta, da bi žejna raje pila kri drug drugega, kot pa vodo. Ni večjega sovraštva, kot ga rodi razprtija med bratoma. Mlajši beg Bašder je bil prepričan, da ne bo šlo drugače kot zgrda. Dolgo je čakal, da bi se njuna razprtija razpletla sama po sebi, po naravni poti in Božji volji; zdaj pa, ko je prevaran in opeharjen, zdaj, ko je tuje seme ob nepravem času vzkliklo za njihovimi zidovi, bo našel povod, da bo brata onesposobil in uničil.

Ibrahim! me je spet poklical. Praviš, da lahko poprimeš za orožje?

Ja, rečem, ne tako odločno kot prej.

V Turčijo boš moral, če misliš, da bi kdo od tvojih lahko ostal tu. Da boš zaslužil, Ibrahim, veliko denarja si boš moral prislužiti, vsaj toliko, kolikor ima tisti, ki bi te rad razlastil. Kdor ima denar, ta ima vse Ibrahim. Ti pa si revež. Najemnik, hlapec si Ibrahim. Vsakdo te lahko obriše, kot kak smrkelj. Takole ti povem, Ibrahim – z dvema prstoma si je oplazil nos in ju otresel tja v kot za sabo. Turčija je dežela za vsakogar. Kdor koli ji služi, je tam lahko gospodar. Ne pa kot tu: lahko zvezde klatiš z neba, pa si ubog nič, ki ga še pes ne bi povohal. Tvoj oče je bil najemnik, ded, praded, in misliš, da boš ti kaj boljši? Kaj misliš, Ibrahim? Zato pa ti pravim: pojdi v Turčijo, Ibrahim! Služi tam deset, dvajset, trideset, celo večnost služi, naj trepetajo pred tabo tisti, zaradi katerih gre danes tebi slabo!

Greš, Ibrahim? Greš, sinko? Čaka, da bom vzel to besedo iz njegovih ust, da jo bo slišal iz mojih. Tudi jaz čakam, naj pove vse, kar ima. Saj menda ni samo zavoljo tega prišel? Tega nasveta res nisem vreden, ne bom popustil, dokler ne doda še kaj. Zdi se mi, da namerava. Počasi me, korak za korakom vodi do jarka, ki naj bi ga preskočil. Boji se, da bom, če me preprosto postavi predenj, otrpnil kot preplašen konj. Takega konja nikoli ne boš pripravil do tega, da bi skočil. In tako ravna z mano, zavezal mi je oči in me potiska k nečemu, kar naj bi premagal ali pa pred tem omagal.

Hvala, dragi beg. Bom še razmisлил. Ne smem se prenagliiti.

Pa bo kaj časa za razmislek, Ibrahim? Že jutri morate od tu v svet, kamor vas bodo pač nesle noge, prav daleč ne boste prišli. Takšne, gole in bose, vas bo dotolkel mraz, če se ne bo našel kdo, ki vam bo ponudil košček kruha in streho nad glavo.

Kje se bo kdo našel, dragi beg? Nikjer, se predam.

Se bo že našel, Ibrahim, veš, da se bo. Ko se zaprejo ena vrata, se nekje drugje odprejo druga. Samo obrniti se je treba kdaj malo naokrog, svet ni tak, kot se tebi zdi. Obrni se, Ibrahim, obrni se, kaj stopiclaš na mestu?

Kaj pa naj? Prestrašeno vprašam.

Obrni se, nič drugega. V Turčijo pojdi. Tam boš v vojski zamenjal mojega sina Zaima. Nadomestil ga boš, nadomestni vojak boš, dobro ti bom plačal. In dal vam bom streho nad glavo in kruha, nahranil in vzgojil jih bom, kot da bi jih ti sam in še bolje. Saj sem ti povedal – denar, sveta vladar. Denarja pa boš imel kot listja in trave. V Turčiji lahko postaneš kar koli, tu pa ne moreš nič.

Beg vas je spodil s posestva, odgnal od hiše, njegov sin vas bo pregnal še dlje, če ne celo pobil, če se mu bo ravno zahotelo. Zato ti pravim, v Turčijo pojdi, Ibrahim. Drugega ti ne preostane. Tudi če se spet povzpneš, te bodo spet sklatili. Bi rajši videl, ti tepec, da bi umrl, kot je umrl tvoj oče, pa nihče sploh ne bo vedel, zakaj si umrl, kaj šele čemu si živel. S temi besedami me je razorožil. Ostal sem brez besed. Preblizu mi je prišel, predal sem se še preden mi je uspelo zvedeti: koliko, kaj, kako, kdaj, kam? Vse skupaj je bilo nejasno kot v snu. Ničesar nisem prav dobro razumel, ne kaj mi ponuja in ne v zameno za kaj, a sem vseeno spet rekel lahko, kot da je to vse, kar zahteva od mene.

Lahko, sem rekel, da bi se še sam slišal in se prepričal, da sem to tudi v resnici izrekel.

Zelo dobro! je presenečen pohvalil mojo odločnost.

Za začetek ponujam petnajst zlatnikov, je postavil ceno moji privolitvi. Lahko bi ponudil kar koli, saj sploh nisem vedel, kaj izgubljam in kakšen bo moj dobiček. Kot da vse skupaj sploh ni pomembno. Rekel je za začetek, konca niti z eno besedo ni omenil, ta ga ni zadeval, ali pa vanj sploh ni verjel. Treba je poravnati tuji dolg in nič več. Če padem – pa kaj, njegov edinec bo doma na varnem, nihče več ga ne bo iskal, saj je za svoj denar zastavil tujo glavo. Govoril je o moji usodi, tole namestništvo je omenil bolj spotoma, kot nenadno velikodušnost, ki mi jo kot dobričina izkazuje, plačal je vnaprej in šel. In še preden me je obšel dvom, se je v meni prebudil nek drugi glas, ki pa je kot po pravilu vedno sprt s prvim.

Prevedla Teja Kleč

Husein Bašić (1938) piše poezijo in prozo, ukvarja se z zbiranjem, raziskovanjem in objavljanjem bošnjaškega ustnega izročila. Je ustanovitelj društva Almanah in prvi urednik istoimenske revije za preučevanje in zaščito kulturnozgodovinskega izročila Bošnjakov v Črni gori. Objavil je več pesniških zbirk, protivojnih zgodb, antologij, novel in romanov.